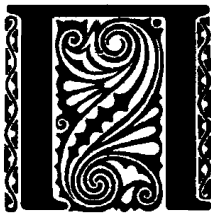

В. Г. Івакін

Археологічна карта поховальних пам'яток давньоруського Подолу Києва

Поділ як історична місцевість простягається вздовж Дніпра і Київської гавані по під київськими горами: Михайлівською, Старокиївською, Замковою та Щекавицею. Разом з Верхнім містом Поділ становить найдавнішу частину Києва, яка має свої історичні особливості: лише на початку XIX ст. Поділ, Печерськ і Старий Київ — три історичні частини міста — почали об'єднуватися у єдине місто. До того часу цей район мав певну автономію в київській агломерації, своє громадське та культурне життя, звичаї та традиції. Як і кожний район середньовічного європейського міста, Поділ мав своє «місто мертвих» — кладовища, де ховали його мешканців. Процес формування та функціонування кладовищ тісно пов'язаний з історією як вказаного району, так і столиці давньоруських земель в цілому. На жаль, некрополістика давньоруського Подолу досі не знайшла відповідного місця на сторінках спеціальної наукової літератури. Дана публікація є спробою дослідження відомих матеріалів поховальних пам'яток цього району, а також присвячена аналізу процесів появи, функціонування та зникнення міських могильників на його території. Як результат — складено археологічну карту поховальних пам'яток Київського Подолу.

I. Дружинна доба (кінець IX—X ст.). У IX ст. Київ стає політичним центром східнослов'янських племен, перетворюється на значний торгівельно-ремісничий центр Східної Європи. Тоді він складається з безпосередньо міста — великої прибережної частини — Подолу та невеликої укріпленої частини — Дитинця. Дослідники вважають, що первісний Дитинець розташовувався на Замковій або Старокиївській горі [1, с. 115; 2, с. 66; 3, с. 6–18; 4, с. 32–35]. Верхнє місто являло собою сакральну-адміністративну частину Києва. Тут будувалися князівські палаци, воїнські гридниці, церковні та монастирські споруди. Переважна частина киян мешкала на Подолі. Там поблизу гавані — гирла річки Почайни містилося Торжище. На думку М. Сагайдака, на ранньому етапі існування Поділ був схожий на торгову факторію — тип торгово-ремісничих поселень, поширених у VIII—IX ст. в Балтійському регіоні. Основним товаром були раби, хутровина, віск, мед, вироби місцевих ремісників, сільськогосподарські продукти та іноземні товари, що їх привозили купці з Німеччини, Італії, скандинавських країн, Польщі, Чехії, Угорщини, Візантії, Волзької Булгарії, з країн Арабського Сходу, Кавказу тощо. На відміну від торговельно-ремісничих посадів, вони були економічно та політично більш самостійними осередками життя. Саме цим можна пояснити його високі темпи зростання: в X ст. дитинець Києва становив близько 10 га, на той час Поділ займав територію, що перевищувала 100 га [5, с. 3].

Напередодні офіційного прийняття християнства Руссю, міський могильник розташовувався на київських горах — Старокиївському плато (Некрополь I за М. Каргером) (рис. 1). Він налічує 127 інгумацій та 11 кремацій. Переважна більшість поховань

дружинної доби здійснена за обрядом інгумації і саме ця традиція є панівною для Києва цієї доби. Господарювання обряду трупопокладення на київських могильниках пов'язують з впливом християнського віровчення.

У Києві існувало кілька типів поховальних конструкцій: захоронення у поховальних камерах; у дерев'яних домовинах; поховання, здійснені безпосередньо у могильних ямах. Камерні поховання належали київській військовій аристократії. Рядових киян, ймовірно, ховали у домовинах та могильних ямах [6, с. 8–12].

Міських кладовищ дружинної доби на території Подолу не зафіксовано. Виключенням стала знахідка дитячого поховання, відкритого під час прокладення метрополітену на Контрактовій площі у 1971 р., яка авторами досліджень датується Х ст. [7, с. 46].

В. Зоценко вбачає тісний зв'язок між хронологією та типологією інвентарю поховань Могильника I з речовим матеріалом одночасних житлово-господарських комплексів Подолу [4, с. 30–31]. Цілком імовірно, цей великий некрополь на території майбутнього «міста Ярослава» формувався за рахунок населення саме цього району [3, с. 14].

Звичай ховати на високих місцях був обумовлений не тільки необхідністю максимально захистити покійників від руйнівних повеней, але й пов'язаний з релігійними уявленнями населення Києва. А саме, бажанням скоріше переправити родичів, що померли, до сонму предків, які вже перебувають біля богів («Гора» ближче до «Неба», отже, і до Богів) [8, с. 134]. Таким чином, Поділ в уявленні киян був «земним» місцем для живих, а київські гори — сакральним простором для мертвих, наближених до неба. Традиція ховати на Київських горах збереглася і в пізньосередньовічній історії Нижнього міста.

II. Державна доба (XI ст.—1240 р.). Після прийняття християнства у 988 р. більшість київських поховань здійснюється на міських кладовищах, які функціонують при парафіяльних та княжих церквах, на території монастирів. Серед поховальних споруд виділяються аристократичні (саркофаги та плінфові гробниці) й рядові (дерев'яні домовини та поховання без домовин).

На території давньоруського Києва археологічно зафіксовано 39 некрополів (близько 1000 поховальних комплексів), які можна віднести до старожитностей XI—XIII ст.: Верхнє місто — 19 могильників і храмових усипальниць, 607 поховальних комплексів (62%) (тут і далі відсотки розраховуються від загального числа відомих поховань); Поділ — 10 могильників, 179 поховальних комплексів (18 %); Щекавиця — один могильник, 111 поховальних комплексів (12%), могильник в районі «Піонерського парку»,

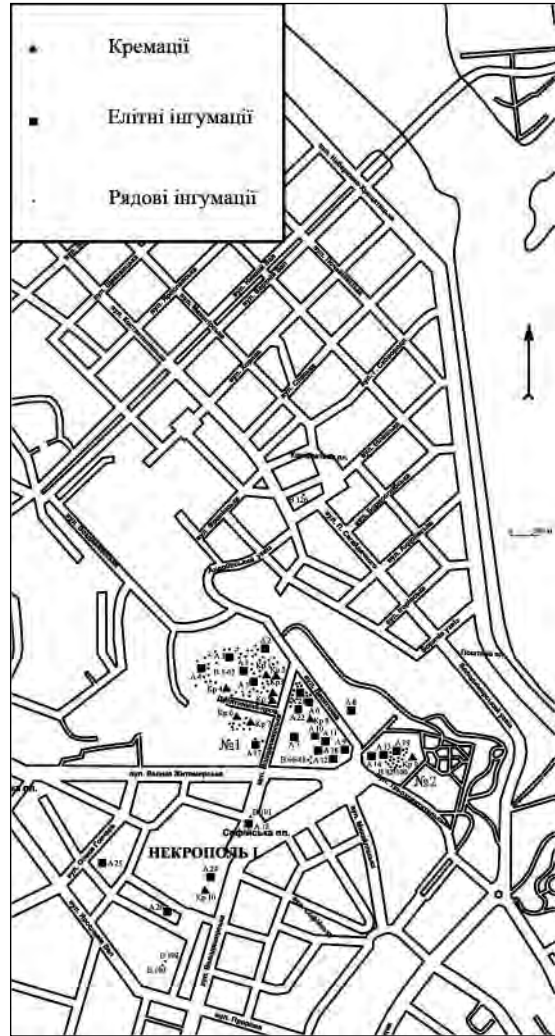

Рис. 1. Некрополь I (за М. Каргером [1])

Fig. 1. Necropolis I (M. Karger [1])

30 (3,5 %); Дитинка — один могильник, 10 поховальних комплексів (1 %). Ще сім могильників і храмових усипальниць, 33 поховальних комплексу пов'язані з київськими околичними храмами і монастирями (Києво-Печерський, Кловський, Кирилівський, Видубицький тощо) [6, с. 10–11].

З наведеної статистики виходить, що більша частина — близько 80 % виявлених поховальних комплексів розміщуються на Київських горах, які оточують Подільську частину міста. Подібна ситуація відображає не тільки більш повну археологічну вивченість цих територій, а й традицію ховати на Київських горах, коріння якої сягає дружинного періоду (Некрополь I, за М. Каргером). Багато київських церков і, відповідно, прихрамових могильників XI—XIII ст. виникли на місці дружинних некрополів X ст. Велика їх частина зосереджена на Старокиївському плато — на території міст «Володимира», «Ярослава» і «Ізяслава-Святополка» (рис. 2).

В XI—XII ст. Київський Поділ стрімко розвивається. За підрахунками П. Толочка, його площа на період розквіту Києва дорівнювала близько 200 га [2, с. 173]. Забудова Подолу залежала від рельєфу та гідрологічної сітки району. В центрі розташовувалася головна торгова площа, навколо якої стояли храми [2, с. 129]. Крім найдавнішої християнської церкви на Подолі — св. Іллі, літопис згадує церкви Бориса і Гліба, св. Михайла, Успіння Богоматері Пирогощі, відомо також про церкву Миколи Іорданського. Під час археологічного дослідження району відкрито залишки безіменних

Рис. 2. Могильники XI—XIII ст.
Fig. 2. Cemeteries XI—XIII centuries

храмів: мурованих — на вул. Волоській, 21–23 та Юрківській, 3; дерев'яних — на вул. Межигірській, 3–7 та Набережно-Хрещатицькій, 1 а [9, с. 43–54]. За християнською традицією, біля подільських храмів мали розташовуватися цвинтарі. Проте археологічні матеріали не завжди фіксують наявність цвинтарів в районах згаданих церков та навпаки — інколи біля кладовищ не виявлені залишки храмових споруд. Не виключено, що цей феномен пов'язаний з фрагментарністю археологічного вивчення давньоруського Подолу, невеликими площами розкопів, обмеженими сучасною забудовою.

Подільські могильники відіграють значну роль у формуванні міської структури середньовічного Києво-Подолу. На тісний зв'язок між елементами планувальної системи давньоруського міста та локалізацією київських могильників вже неодноразово звертали увагу дослідники Давнього Києва [10, с. 104–105; 1, с. 134–138; 7, с. 69–73; 5, с. 84–95; 11, с. 79].

На сьогодні археологічними розкопками виявлено одинадцять давньоруських кладовищ та декілька поодиноких поховань. Могильники одержали нумерацію за часом виявлення.

1. Церква Успіння Богородиці Пирогощі. Храм закладено у 1131–1136 р. Під час досліджень фундаментів церкви у 1977–1978 та 1993–1994 рр. відкрито церковне кладовище XIV–XVII ст. [12, с. 17–23]. Ряд поховальних комплексів, знайдених при цьому храмі у 1977–1978 рр., можуть бути віднесені до XII–XIII ст. за стратиграфічними даними, проте відсутність достовірних індикаторів для датування не дозволяє чітко встановити хронологію функціонування давньоруського кладовища при церкві Богородиці Пирогощі.

2. На вул. Щекавицькій, 25–27 дослідженнями 1980–81 рр. виявлено могильник. Повністю вдалося дослідити лише три поховання XII ст. [13, с. 10–23].

3. У 1983 р. Подільській загін Київської археологічної експедиції проводив дослідження по лінії будівництва теплотраси **на вул. Спаській** (відрізок між вулицями Волоською та Почайнинською), де відкрито давньоруський могильник. Зафіксовано 26 поховань. Більшість з них запусені з горизонту, який датується знахідками кераміки XII ст. [5, с. 46].

Скоріше за все, продовження цього кладовища (17 поховань) відкрито на вул. Спаській, 25 у 1987 р. Авторами досліджень час існування могильника визначений XII–XIII ст., також виділено дві хронологічні групи поховань. Чітким критерієм такого поділу став алювіальний піщаний шар, що перекривав більш ранню групу [14, с. 29–36].

У пошуках храму, якому би відповідало кладовище, ми звертаємося до попередніх археологічних досліджень місцевості. Рештки давньоруської споруди виявлені у траншеї теплотраси на вул. Волоській, 20 у 1955 р. В. Богусевич інтерпретував їх як залишки церкви св. Михайла [15, с. 84].

4. Відкрито на вул. Хорива, 40 на відрізку між вулицями Почайнинською та Набережно-Хрещатицькою. Знайдено 21 поховання, які М. Сагайдак датує першою половиною — серединою XI ст. [5, с. 47]. Цікавим відкриттям, здійсненим під час дослідження ділянки, що прилягала до могильника, було виявлення системи дерев'яних конструкцій — клітей XII ст., які захищали кладовище від сезонних повеней [16, с. 8–16].

5. В ході досліджень на вул. Почайнинській, 31 відкрито 18 поховань. Шість з них були орієнтовані за віссю південь — північ, дев'ять кістяків були перепоховані. Поховання авторами досліджень датовані XII–XIII ст. (за рівнем запуску могильних ям) [17].

Могильник № 5 опосередковано підтверджує версію М. Закревського про існування на місці Введенської церкви храму Святого Власія у давньоруський час [18, с. 213]. За легендами, в часи язичництва на цьому місці стояло капище Волоса, тому і вулиця отримала назву «Волоська». На жаль, документальних доказів цього припущення ми не маємо.

6. Під час археологічних досліджень 1989 р. на вул. Межигірській, 43 зафіксовано три поховання першої половини XI ст. (з них один кенотаф), перекриті ривчаками більш пізніх парканів [19, с. 16].

7. Розкопками 2002–2004 рр. на вул. Межигірській, 3/7 зафіксовані рештки давньоруського дерев'яного храму кінця XI–XII ст. В. Зоценко пов'язував виявлену споруду з храмом варязьких купців — «Туровою божницею» [20, р. 3413–3428]. В західній частині будівлі досліджені жіночі та чоловічі поховання у трунах

(15 комплексів), які розміщувалися у три яруси. Поховання виявлені й за межами будівлі (19 комплексів), вздовж південної та північної стін. На жаль, значна частина могильника була зруйнована під час будівельних робіт і реальна кількість комплексів залишилася невідомою [21, с. 15–45].

8. Археологічними розкопками 2004 р. садиби на вул. Хорива, 21 зафіксовано поховань (скільки зруйновано будівельниками до приходу археологів не відомо) [22, с. 13–15].

Можливо, до цього ж кладовища належать і чотири поховання в дерев'яних доминах (датуються за керамічним матеріалом — XII ст.), виявлені на сусідній садибі на вул. Верхній Вал, 34/13 у 1997 р. [23, с. 89–90].

9. Могильник на вул. Набережно-Хрещатицькій, 1-а. Під час земляних робіт 2007 р. відкрито давньоруський могильник (25 поховань) та залишки дерев'яної споруди, можливо, каплиці кінця XI — початку XII ст. В інтер'єрі будівлі досліджено ще десять поховань [24, с. 10–27].

10. Могильник на вул. Борисоглібській, 13. У 1936 р. на садибі № 13 на вул. Борисоглібській, на значній площі було виявлено десять поховань з XI—XII ст. [25, с. 114]. Неподалік від місця розкопок 1936, 2007 рр. на вул. Борисоглібській, 11 В. Богусевич у 1955 р. дослідив фундаменти давньоруської споруди, яку датував XII ст. і ототожнив з церквою Бориса і Гліба [26, с. 18].

11. Могильник на вул. Набережно-Хрещатицькій, 9. Під час археологічних робіт 2008 р. було відкрито давньоруський могильник (13 поховальних комплексів). За стратиграфічною ситуацією на ділянці, кладовище датується другою половиною XI — початком XII ст. [27, с. 50–52].

У 2003 р. на вулиці Юрківській, 3 було розкопано фундаменти храмової споруди, яка за вулицею, де була виявлена, дістала умовну назву «Юрківської». Під час досліджень виявлено великий цвинтар XVI—XVIII ст. Наявність великої кількості перепоховань і перевідкладених людських кісток, свідчать про тривалий період функціонування цвинтаря та дозволяють припустити наявність давньоруського могильника, зруйнованого під час здійснення захоронень у пізньосередньовічний час [28, с. 12–19]. Проте позаяк жодного давньоруського поховання не виявлено, ми залишаємо цю ділянку поза реєстром.

Очевидно, що більшість мешканців Подолу ще в XI ст. продовжували ховати своїх небіжчиків на Київських горах, хоча перші, археологічно зафіксовані подільські кладовища давньоруського часу, датуються першою половиною XI ст. [2, с. 14–15]. Вони розташовувалися на крайніх точках району (останця), які через заболоченість і загрози повеней вважалися малопридатними для життя. Такі могильники виявлені на горизонтах, де на момент функціонування кладовища не існувало плануваної садибно-вуличної системи з елементами масової забудови (житлових та господарських споруд, парканів, вулиць) [29].

На північно-східних околицях Подолу, на березі р. Почайни виникають могильник № 4 та № 6 (перша половина XI ст.), № 11 (перша половина — середина XI ст.) та № 9 (середина — друга половина XI ст.). Трохи пізніше виникає могильник № 2 (друга половина XI — перша половина XII ст.). Цілком вірогідно, що на XI ст. ці території не вважалися придатними для розселення. Для визначення таких могильників в структурі давньоруського Подолу С. Тараненко запропонував застосувати термін — «окраїнні могильники» [29, с. 257]. Саме таку картину відображає сучасна геодезична карта Подолу — могильники розташовані майже строго за контуром конусоподібного останця, на основі якого сформувався цей район міста (рис. 3).

Палеоантропологічні аналізи кісткового матеріалу із зазначених могильників, проведені О. Козак, показали цікаві результати. Характерні травми та захворювання у поєднанні з наявністю професійних деформацій вказують на зайняття важкою фізичною працею (підняття та перенесення важких вантажів, веслування) та складні умови життя похованих (високий ступінь побутового травматизму, постійне перебування на холодному та вологому повітрі, часте занурення у холодну воду), які призводили до повного виснаження організму і високої смертності. Цілком вірогідно, що на «окраїнних» мо-

гильниках Подолу Києва ховали представників нижніх соціальних верств давньоруської столиці: портових робітників та особисто залежних людей. Цілком вірогідно, ці люди не були тубільними мешканцями Києва, а набиралися за рахунок сільського населення Київської землі [30]. Скоріше за все, переважна більшість могил на «окраїнних» могильниках належала людям нижчих соціальних верств давньоруського Києва (незможним киянам, портовим робітникам, особисто залежним людям).

Підсумовуючи, можна припустити, що на кінець X — першу половину XI ст. міські могильники ще не входили у межі масової забудови Києва, тобто залишалися поза містом, як і у язичницькі часи. У Верхньому місті храмові та монастирські кладовища лише межують з князівськими палацами та садибами бояр, на Подолі розташовуються за межами забудови міського розселення. Розташування могильників поза житловою забудовою є відлунням язичницької традиції, згідно з якою місто живих та місто мертвих мала розділяти певна відстань. Заборона ховати небіжчиків неподалік житлових споруд обумовлювалася традиційним страхом перед мерцями, неможливістю їхнього співіснування з живими, які збереглися і в християнський період.

Схожі розміщення міських могильників біля міських валів або на міській околиці зафіксовані і в інших давньоруських містах XI—XIII ст. (Чернігів, Переяслав-Хмельницький, Суздаль, Псков, Полоцьк тощо) [1, с. 146]. У Візантійській імперії заборону на поховання померлих в межах міської території скасували тільки за часів правління імператора Льва VI наприкінці IX ст. Все це свідчить про дуже повільні зміни в поховальних традиціях середньовічної Східної Європи, які вважаються найбільш сталими й консервативними.

На XII ст. ситуація на Подолі корінним чином змінюється — настає загальна стабілізація тектонічної ситуації в регіоні [31, с. 10]. У поєднанні зі швидким соціально-економічним розвитком Києва це призводить до збільшення території Нижнього міста [2, с. 135; 31, с. 6–25]. Відбуваються відчутні зміни і у світогляді, вони пов'язані із подальшим проникненням християнства у поховальні традиції киян — могильники проникають на територію міста. На Подолі зводяться нові церкви, в тому числі і кам'яні (церква Успіння Пирогощі (1131–1136 рр.), храми на вулицях Юрківській (початок XII ст.) та Борисоглібській (XII ст.), так звана, «Новгородська божниця» (XII ст.) з могильником № 3 (XII—XIII ст.), дерев'яна церква на вул. Межигірській, 3/7 з могильником № 7 виникає новий могильник № 8 (XII—XIV ст.).

«Окраїнні» могильники Подолу у більшості своїй зникають під житловими кварталами міста, яке постійно розростається. Ці процеси добре фіксуються в стратиграфії культурних горизонтів давньоруського Подолу. У шарах XII ст., що перекривають могильники № 2, 6, 9, 11, зафіксовані елементи загальноміської планувальної структури: паркани, споруди, господарські ями, пов'язані з садибами подолян [29, с. 257].

В цей же час могильники, № 3, 4 продовжують функціонувати. Для них характерна рядна структура і поховання у кілька ярусів, що свідчить про впорядковану планувальну структуру (наявність строгих вимог компактності і економії вільного міського простору). Судячи з усього, на цих кладовищах ховали представників середніх прошарків мешканців Подолу, які зуміли відстояти місце поховання родичів від

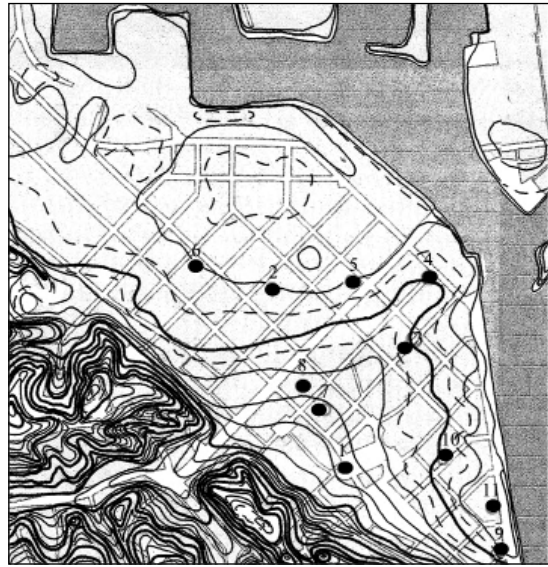

Рис. 3. «Окраїнні» могильники Подолу
Fig. 3. «Peripheral» cemeteries of Podil district

наступаючої забудови. Про це свідчить і нечисленний, проте цілком показовий інвентар, виявлений під час розкопок цих могильників 80-х рр. ХХ ст. [5, с. 100].

Поховання на території міської садиби. Розкопками останніх 20 років виявлено ряд нетипових поховань, не пов'язаних з міськими кладовищами. Поодинокі захоронення виявлені на чотирьох подільських розкопах (№ 1 — вул. Волоська, 16; № 2 — вул. Оболонська, 12; № 3 вул. Спаська, 26/14; № 4 — Введенська, 35) [32, с. 7; 33, с. 36; 34, с. 247–250]. Вони належать дітям і містяться на території міських садиб (під підлогою житла, підчю тощо) і датуються другою половиною ХІ—ХІІ ст., тобто вже до християнським часом. Треба зазначити, що в цих об'єктах чітко простежується наявність поховального обряду, тому їх кримінальне походження відкидається. Поховані діти, скоріше за все, померли до обряду хрещення і не потрапили до числа християн, тобто не могли бути похованими на прихрамовому кладовищі. Для своїх родичів вони залишилися представниками язичницького світу. Саме такі мерці, згідно з слов'янськими міфологічними уявленнями, після смерті ставали домовими, сусідками, клітниками, овінниками та іншими представниками «домашнього» магічного світу [34, с. 250].

Поховання з недостатнім рівнем інформації. До цієї категорії належать комплекси, які через уривчастий характер документації та повну відсутність матеріальних підтверджень не можуть бути чітко продатовані. До реєстру поховальних пам'яток давньоруського Подолу вони не включені, проте їхня фіксація на археологічній мапі міста необхідна.

1. В. Антонович згадує про знахідки поховань на території цегельного заводу Суботіна (вул. Фрунзе, 35–49). Під самою горою були виявлені «три гробниці, в них лежали скелети головами к северу; около них черепки глиняных сосудов» [35, с. 40].

2. У 1925 р. лаборант археологічного відділу Всеукраїнського Історичного Музею Кость Куниця звітується до ВУАКу про відкриття трьох поховань, знайдених на великій глибині в районі садиби № 11 на вул. Боричів Тік: два кістяка були у основи домовинах, третій без труни. Автор доповідної записки згадує про наявність інвентаря [36].

3. У 1936 р. під час зведення будинку на розі вулиць Волоської та Хорива І. Самойловський відкрив поховання, які, можливо, належать до давньоруського часу [37, с. 114].

Динаміка функціонування подільських могильників давньоруського часу та їх місце в планувальній структурі міста простежувалися на основі відомих нам матеріалів, тому не виключено, що наступні археологічні дослідження внесуть корективи в запропоновану авторами схему (рис. 4).

Ключові слова: Давня Русь, міські кладовища, поховальні комплекси, антропологія, обряд.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Каргер М. К.* Древний Киев. — М.; Л., 1958. — Т. 1.
2. *Толочко П. П.* Історична топографія стародавнього Києва. — К.: «Наукова думка», 1970.
3. *Сагайдак М. А.* Актуальні питання зародження та формування раннього Києва // *Магістеріум.* — К., 2001. — № 6.
4. *Зоценко В.* Скандинавские древности и топография Киева «дружинного периода» // *Ruthenica.* — Т. II. — К., 2003.
5. *Сагайдак М. А.* Давньокиївський Поділ: Проблеми топографії, стратиграфії, хронології. — К., 1991.
6. *Івакін В. Г.* Поховальні пам'ятки давньоруського Києва / Автореф. канд. дис. — К., 2009.
7. *Гупало К. М., Толочко П. П.* Давньокиївський Поділ у світлі нових археологічних досліджень // *Стародавній Київ.* — К., 1975.
8. *Велецкая Н. Н.* Языческая символика славянских архаических ритуалов. — М., 1978.
9. *Івакін В. Г.* Християнські поховальні пам'ятки давньоруського Києва. — К., 2008.

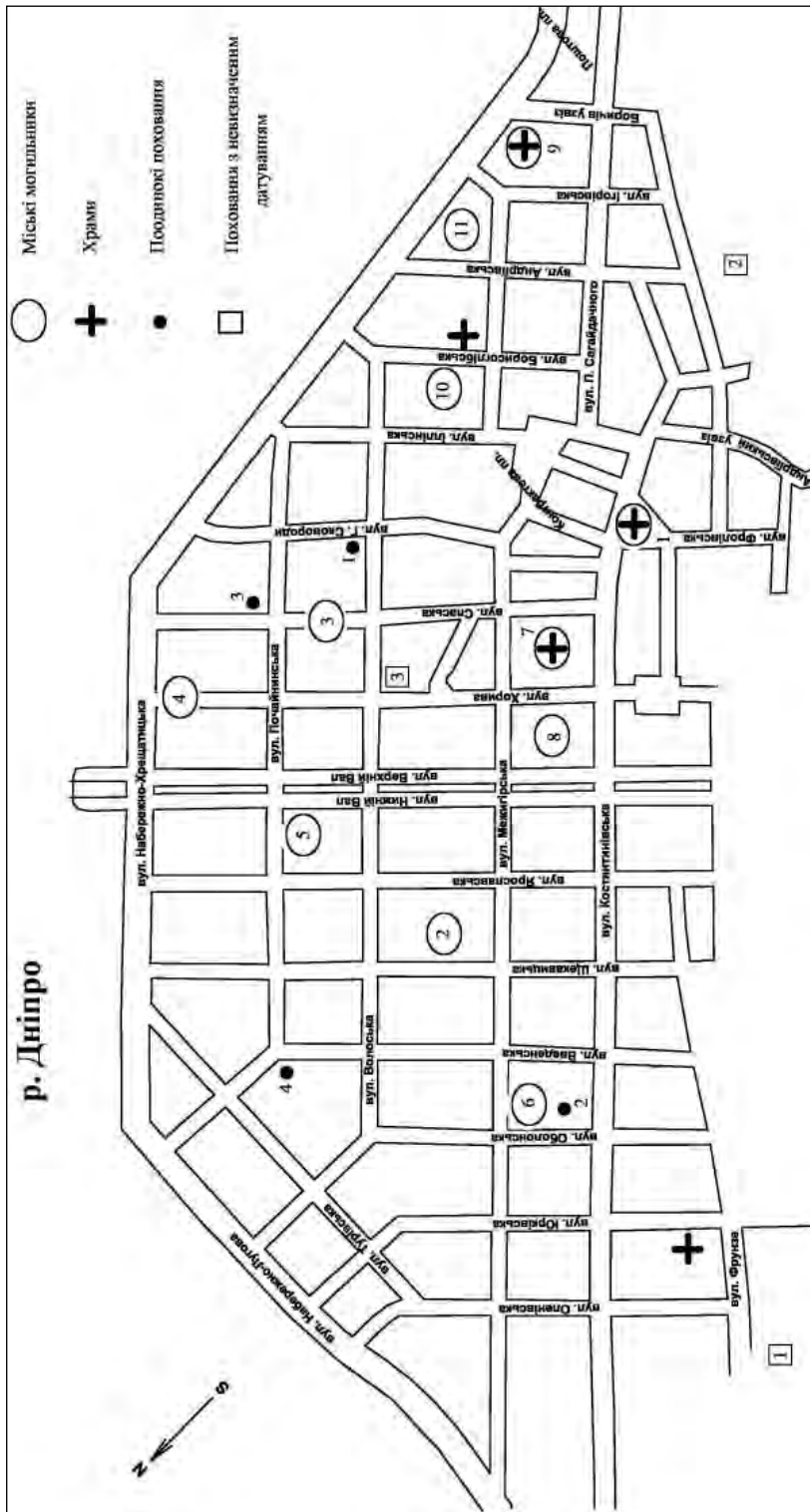

Рис. 4. Археологічна карта поховальних пам'яток Подолу
 Fig. 4. Archaeological map of Podil district burial places

10. Голубева А. А. Киевский некрополь // МИА. — 1949. — Т. 1.
11. Тараненко С. П. Основні типи споруд масової забудови Подолу Києва Х — першої половини XIII ст. // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VI междунар. конф., посв. 150-летию академика В. П. Бузескула, Харків, 10–11 окт. 2008. — Х., 2008.
12. Івакін Г. Ю., Козубовський Г. А., Козюба В. К., Чміль А. В. Звіт про археологічні дослідження церкви Успіння Богородиці Пирогощі в 1996 р. / НА ІА НАНУ. — Ф. е. 1996/1.
13. Івакін Г. Ю., Степаненко А. Я. Отчет о раскопках по ул. Щекавицкой, № 25 — 28 в 1981–82 гг. / НА ІА НАНУ. — 1981 — 82/34д.
14. Занкин А. Б., Полин С. В., Калюк А. П. Отчет о полевых исследованиях Подольской экспедиции НПК «Археолог» на киевском Подоле по ул. Межигорская, 43 в 1989 г. / НА ІА НАНУ. — 1989/81.
15. Толочко П. П. Древний Киев. — К., 1983.
16. Сагайдак М. А., Зоценко В. Н. Отчет о раскопках в Киеве по ул. Хоревая, 40 в 1984 году // НА ІА НАНУ. — 1984/18а.
17. Сагайдак М. А., Башкатов Ю. Ю. Исследования Подольской экспедиции ИА НАНУ на углу улиц Верхний Вал и Почайнинская в 2003–2004 годах / НА ІА НАНУ. (В польовому комітеті).
18. Закревский П. Описание Киева: в 2 т. — М.: в типографии В. Грачева и комп., 1868.
19. Занкин А. Б., Полин С. В., Калюк А. П. Отчет о полевых исследованиях Подольской экспедиции НПК «Археолог» на киевском Подоле по ул. Межигорская, 43 в 1989 г. / НА ІА НАНУ, 1989/81.
20. Zotsenko V. A wooden church of XIIth century in Podil Kyiv // Proceedings of second International Congress on Construction History. — L.: 2006. — Vol 3.
21. Сагайдак М. А., Тараненко С. П., Зоценко В. М., Башкатов Ю. Ю., Журухіна О. Ю. «Звіт Межигірського загону Подільської постійнодіючої експедиції за 2002–2004 рр.» — НА ІА НАНУ. — 2004/236.
22. Сагайдак М. А., Чорновіл Д. К., Тараненко С. П., Івакін В. Г. Звіт Подільської археологічної постійнодіючої експедиції про дослідження ділянки за адресою вул. Хорива, 21 у 2004 році. — НА ІА НАНУ. — 2004/237.
23. Сагайдак М. А., Зоценко В. Н., Сергеева М. С., Тимошук В. Н., Занкин Б. А., Михайлов П. С., Башкатов Ю. Ю. Отчет Подольской постояннодействующей археологической экспедиции ИА НАН Украины об исследованиях 1997 г. на Киевском Подоле / НА ІА НАНУ. — 1997/129.
24. Сагайдак М. А., Зоценко В. М., Івакін В. Г., Тараненко С. П., Каравайко Д. В. «Звіт про археологічні дослідження Центра археології Києва ІА НАНУ 2007 р. вул. Набережно-Хрещатицька, 1-а». — НА ІА НАНУ. — 2007/269.
25. Самойловский І. М. Археологічні дослідження на території Києва з 1917 по 1967 р. — НА ІА НАНУ. — Ф. 12. — № 110, 269.
26. Толочко П. П. До топографії древнього Києва // Археологія. — К.: 1965. — Т. XVIII.
27. Сагайдак М. А., Сергеева М. С., Пефтіць Д. М., Гречко Д. В. Звіт Центру археології Києва ІА НАНУ про археологічні дослідження у Києві по вул. Набережно-Хрещатицька, 9 у 2008 рр. — НА ІА НАНУ (В польовому комітеті).
28. Сагайдак М. А., Сергеева М. С. Звіт Подільської постійнодіючої експедиції ІА НАНУ про архітектурно-археологічні дослідження у Києві на вул. Юрківська, 3 в 2003 р. — НА ІА НАНУ. — 2003/126.
29. Івакін В. Г., Тараненко С. П. Давньоруські могильники Подолу в планувальній структурі // Болховітнівський щорічник 2009. — К., 2010.
30. Козак О., Івакін В. Могильники Київського Подолу за даними палеоантропологічних досліджень // Funeralia Lednickie. Spotkanie 14. — Poznan, 2012.
31. Сагайдак М. А. Нові відкриття на Подолі та деякі дискусійні питання історичної топографії середньовічного Києва // АНТ. — К., 2005. — № 13–15.
32. Сагайдак М. А., Сергеева М. С. Отчет об археологических исследованиях Киевского Подола в 1990 г. (ул. Волошская, 16) // НА ІА НАНУ. — 1990/34.

33. Сагайдак М. А., Сергеева М. С., Михайлов П. С. Отчет о работе Подольской постоянно-действующей археологической экспедиции по ул. Оболонской, 12. — НА ІА НАНУ. — 1993/155.
34. Сергеева М. С., Ивакин В. Г. К вопросу о погребениях, исследованных на усадьбах Киевского Подола. Интеграция археологических и этнографических исследований. — Омск; Одесса. — 2007.
35. Антонович В. Б. Археологическая карта Киевской губернии. — К., 1895.
36. НА ІА НАНУ. — Фонд ВУАКУ, 1922–1923, ф. е. 13.
37. Самойловський І. М. Археологічна карта Києва. 1949–1954 рр. — НА ІА НАНУ. — Ф. 12 № 361.

Резюме

Ивакин В. Г. Археологическая карта погребальных памятников древнерусского Подола Киева

Статья посвящена древнерусским могильникам, обнаруженным на Киевском Подоле в 1972–2008 гг. Во времена эпохи викингов кладбищем подолян являлся некрополь I на территории будущего «города Ярослава». После принятия христианства в 988 г. большинство киевских погребений находится на городских кладбищах, которые функционируют при парафиальных и княжеских церквях, а также на территориях монастырей. Подольские могильники XI–XIII вв. рассматриваются в контексте планировочной структуры массовой городской застройки. Сегодня археологическими исследованиями обнаружены одиннадцать древнерусских кладбищ и несколько отдельных погребений. По особенностям топографического размещения на территории киевского района выделены хронологические группы. Антропологический анализ костных материалов кладбищ позволил определить социальный состав погребенного на них населения. На основе изученных материалов составлена археологическая карта, на которую нанесены древнерусские городские могильники и отдельные захоронения IX–XIII вв.

Ключевые слова: Древняя Русь, городские кладбища, погребальные комплексы, антропология, обряд.

Summary

V. Ivakin. Archaeological Map of the Burial Monuments of Ancient Podil Kiev

The article is devoted to the Ancient Russ cemeteries discovered in Kiev Podol in 1972–2008 years. At the time of the Viking Age cemetery of Podolian people was a Necropolis I on the territory of future “the city of Yaroslav”. After the official Christianization in 988 most burials found at the Kiev city cemeteries that operate in the parafial and princes churches, and on the territories of monasteries. Podil Districts burials of XI–XIII centuries considered in the context of the planning structure of the mass of urban development. Today, archaeological research discovered eleven ancient cemeteries and a few individual burials. The peculiarities of topographic location in the Kiev region marked chronological groups. Anthropological analysis of the bone material allowed cemeteries to determine the social status of the population buried in them. On the basis of the studied material is composed archaeological map, which marked the ancient Russian city cemeteries and individual graves IX–XIII centuries.

Key words: Ancient Rus, the city cemetery, burial complexes, anthropology, ritual.

